

वर्णाश्रमनिरूपणम् । सप्तमो गदितो वृत्तः । वासना-
कर्मकीर्त्तने । गजेन्द्रमोक्षणाख्यानं अन्त्येष्टनिरूप-
णम् । समुद्रमथनस्यैव बलिबैभवबन्धनम् । मत्स्यावतार-
चरितमष्टमोऽयं प्रकीर्त्तितः । सूर्यवंशसमाख्यानं सोम-
वंशनिरूपणम् । कष्यातुचरिते प्रोक्तो नवमोऽयं महा-
मते ॥ कृष्णस्य बालचरितं कौमारश्च व्रजस्थितिः । कैथोरं
मथुरास्थानं यौवनं द्वारकास्थितिः । भूभारहरणञ्चात्र
निरोधे दशमः स्मृतः । नारदेन तु संवादो वसुदेवस्य
कीर्त्तितः । यदोश्च दत्तात्रेयस्य श्रीकृष्णोद्भवस्य च । याद-
वानां मिथोऽन्तश्च मुक्ताविकदशः स्मृतः । भविष्यकलि-
निर्देशो मोक्षो राज्ञा परीक्षितः । वेदशाखाप्रमथनं
भार्गवज्येष्ठतपः स्मृतम् । सौरी विभूतिरुदिता साल्वती
च ततः परम् । इत्युक्तेः विष्णुभागवत एव तेषां पदा-
र्थानां सत्त्वात् महापुराणत्वं देवीभागवते तदभावात् न
महापुराणत्वम् । एवञ्च मतभेदेन कस्यचित् पुराणत्वं कस्य-
चिदुपपुराणत्वं तच्च कल्पभेदादविद्भम् । एतेन विष्णुभा-
गवतस्य वोपकृत्यशङ्का निर्मूलैव । वोपदेवेन “वहारेण चतुर्वर्गं
चिन्तामणिं बणिज्याया हेमाद्रिर्वोपदेवेन मुक्ताफलमचीक-
रत्” इति मुक्ताफलपन्थे स्वयं लिखितत्वेन तस्य हेमाद्रि-
सभासदत्वप्रतीतेः हेमाद्रौ च नावास्थानेषु विष्णुभागवत-
वचनस्य प्रमाणत्वेन दृढत्वेन न तत्कृतत्वमिति प्रतिभाति ।

उपपुष्पिका स्त्री उपगता पुष्पमिव विकाशभावम् आत्मा० स०
संज्ञायां कन् टापि अत इत्त्वम् । जृम्भायाम् (हाइतोळा)
हारा० तत्र हि मुखस्य पुष्पस्थेव विकाशभावात् तथात्वम् ।

उपपृच् त्रि० उप+पृच्-क्तिप् । उपरि सामीप्येन, संपृक्ते
“विष्टृक्पाहिः शयत उपपृक् पृथिव्याः” ऋ० १, १२, ५,
उपपीर्णमास(सि) अव्य० सामीप्ये अव्ययो० वा अच् समा० ।
पीर्णमासाः समीपे ।

उपप्रदानं न० उप उपधौ तेन प्रदानम् । १ उक्तेच स्वकार्यं
साधनार्थं तत्प्रतिबन्धकेभ्यो राजभृत्यादिभ्योदाने (वृषदे-
व्योया) २ सम्यर्थं भूत्यादेर्दाने च हेम० “तस्योपप्रदानेन
सन्धिरेव युक्तः” इति० “उपप्रदानं लिङ्गुनामेकं श्लाक-
र्णौषधम्” कठस० “सास उपप्रदानं च भेदोदण्डश्च
तत्ततः” रामा० । प्रबोभनार्थं ३ इत्यदाने “उपप्रदानैर्मा-
ज्जारोऽहितकृत् प्रार्थ्यते नरैः पञ्चत० । समीपे दाने च ।
उपप्रलोभनं न० उप+प्र+लुभ-ल्युट् । १ सम्यक्प्रलोभने “अस-
ह्य उपप्रलोभनाय” दशकु० । करणे ल्युट् । २ सम्यक्प्रलो-
भनसाधने इत्ये “उच्चावचात्तुपप्रलोभनानि” दशकु० ।

उपप्लव पु० उप+प्लु-अप् । गगनादुत्कापातादिरूपे १ उपप्लवे,
“उपप्लवाय लोकानां घूमकेतुरिवोत्थितः” कुमा० । “कद-
मिहित” इत्याद्युक्तेः २ उल्पातस्तचके वायादौ “त्वासा-
सारप्रशमितवनोपप्लवं साधु मूर्द्धां” मेघ० । “कश्चिन्न
वायादिरूपप्लवोवः” रघुः ३ शये “नृपा इवोपप्लविनः
परिभ्यः” रघुः “उपप्लविनो भयवन्तः” मल्लि० । ४ विघ्ने
“जीवन् पुनः शब्दुपप्लवेभ्यः” रघुः । उपप्लवेभ्यः विघ्नेभ्यः
मल्लि० । ५ औपसर्गिकात्यन्तमरकपीडने इराजविप्लवे
“दुर्भिक्षे चाप्युपप्लवे” कूर्मपु० । “उपप्लवे राजविप्लवे
औपसर्गिकात्यन्तमरकपीडने” शु० त० रघु० । ७ उपपरोधे
वेष्टने “अमेघोपप्लवे यश्च शक्रचापतडिङ्गुपान्” सुशु० ।
दचन्द्रसूर्ययोर्षड्वये “उपप्लवे चन्द्रमसोरवेच” स्मृतिः ।
८ विपत्तौ “अथ सदनवधूरुपप्लवान्तम्” कुमा० । ९ स-
मीपे प्लवने गतौ च । “तद्भीमसत्सुखार्थजनं सुवसावीडुप-
प्लवे” भा० स० २२ अ० । “कल्पनापोद्गमन्तानं प्रत्यक्षं
निर्विकल्पकम् । विकल्पो वस्तुनिर्भासादसंवादादुपप्लवः इति
बौद्धमतसिद्धे ११ विकल्पे स च संसारिणां सर्विकल्प-
ज्ञानमात्रेऽस्ति ईश्वरज्ञानं तु निरुपप्लवम् । उपप्लवति
लोकात्तुपप्लवति उप-प्लु-कर्त्तरि अच् १२ राहौ मेदि० ।
“केतूपप्लवभौममन्दगतयः षष्ठे हृतोये शुभाः” ज्यो० त० ।

उपप्लव्य न० उप+प्लु-आधारे वा० यत् । १ विराटनगरसमीपस्थे
पुरभेदे । “उपप्लव्ये निविष्टेषु पाण्डुषु जिगीषया”
“आगम्य हास्तिनपुरादुपप्लव्यमरिन्दम” भा० आ० १ अ०
“तत्स्त्रयोदशे वर्षे निष्ठने पञ्च पाण्डवाः ॥ उपप्लव्यं
विराटस्य समपद्यन् सर्व्यशः” भा० वि० ७२ अ० । “विरा-
टनगरसमीपस्थं नगरान्तरम्” नील० । “राष्ट्रस्य वचनं
शुक्ला दृतराष्ट्रस्य सङ्कयः । उपप्लव्यं यथौ शीघ्रं पाण्डवा-
नमितौजसः” भा० उ० २२ अ० । कर्मणि यत् । २ उपप्लवनीये
त्रि० । आवश्यकेऽत एव । उपप्लव्य अवश्यप्लवनीये त्रि० ।
उपप्लुत त्रि० उप+प्लु-क्त । उपप्लव्युक्ते “उपप्लुतं पाठ-
मदो मदोद्धतैः” माघः ।

उपबन्ध पु० उप+बन्ध-घञ् । १ बन्धनदार्ढ्यार्थं तत्समीपे ब-
न्धनरबन्धने । उपमितः बन्धेन अवा० स० । २ पद्मासन
रूपबन्धसदृशे अवात्तरासनभेदे ३ स्वस्थाविशेषेण स-
म्बन्धप्रतिपादने च “नोदनागुणेन च प्रकृष्टमुपबन्धाभ्याम्”
कात्या० १, ८, २२, “सोमस्य प्रकृष्टैः उपबन्धाञ्च” कर्कः
अत्र उपबन्धश्च स्वस्थाविशेषेण सम्बन्धप्रतिपादनं तत्संस्था
च यत० ज्ञा० १, १, १, ८, दर्शिता यथा “अथ यदपामन्ते